

Durkheim'in Sağ Eli'nin Sol Eli'ne Üstünlüğü: Bourdieu'nün Muhalefetine Karşı Ziya Gökalp'in Politik Zaferi*

The Preeminence of Durkheim's Right Hand over the Left Hand: Ziya Gökalp's Political Triumph Against Bourdieu's Opposition

Prof. Dr. Adem PALABIYIK ¹, Bestami BODRUK ²

Öz

Pierre Bourdieu, Fransız ekolünün kendine has sosyolojisinin modern zamanlara evrilmiş veya zaman makinesiyle bir yüzyıl öteye gelmiş gibi sosyolojisi ile zihinleri allak bullak etmeye devam ederken, onun Durkheim gibi önemli bir düşünürün sosyolojisi bağlamında ele alarak, Ziya Gökalp ile karşılaştıran bu metnin maksadı, Bourdieu'nün "devletin sol eli" olarak tanımladığı refah kavramına karşın, refahın aslında toplumu bir arada tutan ve neredeyse millî duyguların gelişmesine katkı sunan bir yanının olduğunu ortaya koymaktır. Daha doğrusu Ziya Gökalp'in, toplumu bir arada tutan ne varsa, o olguları milliyetçi düşüncenin gelişmesine bir katkı olarak görmesi ve benimsemesi bir sınır tanımamaktadır. Her ne kadar Bourdieu, refah devletinin enternasyonal bir tutum takındığını iddia ederek Durkheim'in vatanseverliği oluşturan her ögeyi bağrına bastığını gömüş olsa da, yaşam koşullarının iyileşmesini küresel sisteme entegre olmanın bir biçimi olarak açıklamaktadır. Yani, Durkheim'a göre devletin toplumu bir arada tutan bütün faaliyetleri vatanseverliğe yönelirken; Bourdieu bu faaliyetleri olması gereken gibi algılaması sebebiyle sol faaliyetler bütünü olarak tanımlamaktadır. Bizim amacımız da Durkheim'in vatanseverliğe ilişkin vurgusunun özellikle ulus-devletlerin büyümeye başladığı dönemde ülkemizin bu sürece dahil olmasının yolunu açan Ziya Gökalp'i, özellikle sağ politik tavır üzerinden inşa etmeye çalıştığı ulus bilincini Durkheim'in Sol Eli olarak tanımlanan Bourdieu karşısına koyarak analiz etmek ve günümüze geldiğinde aslında Bourdieu'nün değil Gökalp'in haklı olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Sol, Sağ, Emile Durkheim, Pierre Bourdieu, Ziya Gökalp.

Abstract

While Pierre Bourdieu continues to perplex minds with his sociology as if the unique social theory of the French school has evolved into modern times or advanced a century with the aid of a time machine, the present text, which deals with his sociology in the context of that of an important thinker like Durkheim and compares it with Ziya Gökalp, aims to reveal that against Bourdieu's definition of welfare as "the left hand of the state," the concept actually possesses an aspect that keeps society together and almost contributes to the development of national feelings. More precisely, Ziya Gökalp's perspective and incorporation of the elements that reinforce societal cohesion as a contribution to the advancement of nationalist thought knows no bounds. Although Bourdieu asserts that the welfare state espouses an international perspective, he aligns with Durkheim's notion of patriotism in explaining the enhancement of living standards as a means of integration into the global system. In other words, Durkheim asserts that all state activities aimed at maintaining social cohesion are oriented towards patriotism. Bourdieu, however, characterizes these as a set of leftist activities, reflecting his perception of their underlying rationale. The present study aims to examine Durkheim's emphasis on patriotism, particularly as exemplified by Ziya Gökalp, who played a pivotal role in integrating our country into this process at a time when nation-states were emerging, and the national consciousness he sought to foster, particularly through a right-wing political stance, by positioning him in opposition to Bourdieu, who is regarded as

* Bu çalışmanın ilk hali 05.10.2024 tarihinde Afyonkarahisar'da düzenlenen Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. E-mail: apalabiyik@beu.edu.tr

²Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. E-mail: bestamibodruk@gmail.com

Atf için (to cite): Palabiyik, A. Bodruk, B. (2024). Durkheim'in Sağ Eli'nin Sol Eli'ne Üstünlüğü: Bourdieu'nün Muhalefetine Karşı Ziya Gökalp'in Politik Zaferi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu Özel Sayısı), 207-216

Durkheim's Left Hand, and to demonstrate that it is Gökalp, not Bourdieu, whose ideas are more relevant in the present era.

Keywords: Left, Right, Emile Durkheim, Pierre Bourdieu, Ziya Gökalp.

Giriş

Bourdieu ile Gökalp arasında kurulmak istenen ilişki biçiminin Durkheim üzerinden yürütülmesi ilk bakışta garipsenebilir lakin her iki düşünürün de özellikle analiz etme biçimi olarak Durkheim üzerinden ilerlemeyi tercih etmiş olması, bizim de istikametimizi belirleyen ana ilke olmuştur. Çünkü Gökalp ve Bourdieu, devlet ve toplum arasındaki kolektif bilince kadar giden ilişkiyi içinde buldukları toplumsal şartlar ve zamanlara göre ele alarak Durkheim'a atf yapmıştır ve en önemlisi de Durkheim'in, zaman aşınsa dahi her iki isme, bu bağlamda öncülük edebilmesidir. Analiz açısından Bourdieu'nün daha teknik olması ve Fransız sosyolojisinden beslenmesi göz önüne alındığında Gökalp'in doğu toplumlarının temel karakteristiğini yansıtır bir zeminde ilerlemesi de anlaşılabilir. Bu anlamda Gökalp konuya sağ merkezden ve daha güvenlikçi politikardan bakarken, Bourdieu daha sol ve liberal merkezden ilerlemiştir. Sağ ve sol kavramları arasındaki çatışmalar aslında çok yeni ve canlı, çünkü her iki kavramın da ortaya çıkış tarihi ile alakalı olarak yakın tarihler bildiriliyor. Özellikle sanayi devrimi sonrası bu kavramlara güç veren ideolojiler yükselişe geçince, sağın ve solun kavramsallaştırılması belki de basitleşti. Çünkü Hegel'den yapılan atıflarla tarihe dair diyalektik yaklaşım, ideolojilerin çatışması ile ilerlediyse şimdi de ideolojilere, belki de elbiselerin dikilme vakti gelmişti. Lakin diyalektiğin sahip olduğu tarihsel miras (Söylemez, 2021: 71) oldukça eskiye dayanıyordu ama sistemleştirme işi Hegel'e kalmıştı veya bırakılmıştı. Elbette Marx'ın söylediklerinin bilimselliği bu çalışmanın konusu değildir lakin Hegel'in ideolojik zeminin sistemleştirilmesi, yani diyalektiğe yön vermesi yapacağımız tartışmanın ana eksenini olacaktır. Tutumumuz, Marx'ın diyalektik tartışmaları, yani proleterlik veya burjuva bağlamını içermemektedir. Her ne kadar Marx'ın, Hegel'in terzisi olduğu ve diyalektik iddiasını somutlaştırdığı temel anlamda kabul görse de, sağ ve sol arasındaki ilişkinin Marx'ta karşılık bulduğunu söylemeyiz, çünkü Marx'ın diyalektiğine ve tarihsel materyalizmine göre solun temsil ettiği kesimin proleterler olduğu ileri süreceğimiz tartışma ile örtüşürken, sağ ideolojinin somut yansımalarına burjuvanın eklemeneceğini biliyoruz. Tartışmamızın liberal bir çizgiden uzak, ideolojik bir zemin izlemesi zorunluluğundan dolayı Hegel'in ortaya koyduğu fikirlerin, bilimsel anlamdaki yeterliliği veya uygunluğu ile yola koyulacağız.

1. İdeoloji Nedir?

Elbette ideoloji kavramı ile alakalı en güçlü tartışmaların sanayileşme ile başladığını hepimiz biliyoruz. Çünkü sanayileşme, sınıfsal farklılıkları belirginleştirdiği ve artırdığı için belki de ontolojik açıdan tutunabilecek liman arayan düşüncelerin, kendilerine rakip olarak ancak farklı ontolojik merkezleri seçebileceğini biliyoruz. Gelir düzeylerinin farklılaşması ile işçi sınıfı ve işverenler arasındaki farklılığın yanında, ideolojinin kökenine dair yapılan atıfların sınıf temelli, yani ekonomik temeli olduğuna yaklaşacağız ama burada kalmamız mümkün olamaz. Çünkü her ne kadar ideolojinin ana eksenini sanayi devriminden sonra gelir düzeyine endekslenmişse de, varlığının ve iddialarının kökeni Yunan medeniyetine dayanmaktadır. Düşünme bilimi olarak kabul edilen yaklaşıma göre ideoloji idea ile loji eklerinin birleşmesinin bir sentezidir. Bu durum sadece idea-loji değil psiko-loji veya biyo-loji gibi kavramların da benzer şekilde analiz edilmesine sebep olmuştur (Bolay, 2009, s. 219). Bacon'ın İdol Öğretisi elbette tartışmaların merkezinde yer almalıdır (Özbek, 1993, s. 66-71) hatta İdol Öğretisi'nde yer alan katmanlar da tartışmaların ana damarı olmalıdır. Fakat Bacon'ın üzerinde durduğu ana akım kavramsallaştırmalar, ideolojinin tarihsizliğine vurgu yapmaktadır. Put, para veya soy gibi kavramlara atf yaparak İdol Öğretisi'ni metodolojik zemine oturtan Bacon'ın, bu düzlemde başladığı bir tarihsel zemin mevcut değildir. Karşılaştırma yapıldığı takdirde Marx'ın ideolojiye yakınlığı Bacon'dan daha fazladır ve bilimseldir.

İdeoloji tartışmalarında diğer önemli kale ilginç bir şekilde Bonaparte'tır (1769-1821). Çünkü Fransız devrimini hazırlayan koşullar Napoléon'un döneminde gerçekleşirken, Napoléon da, Fransız Aydınlanmasının mirasını devralmıştır. Öncesinde yaşayan isimler (Rousseau, Montesquieu, Diderot, vb) Fransız aydınlanmasının meşalesini yakan önemli düşünürlerdir. Napoléon Bonaparte aslında bu ekolden oldukça etkilenmiştir ve Fransız Devrimi'nin ateşli savunucularına bizzat şahit olmuştur. Hem Fransız Aydınlanması hem de Fransız Devrimi, Bonaparte'ın zihinsel dünyasını meşgul etmiş ve şekillendirmiştir. Bonaparte'ın, Brumaire'si de buna yönelik bu sonuç olarak karşımıza çıkmaktaydı çünkü inanç ve tutumları belirli bir şahsın fikri yapıtlarına indirgemek mümkün değildi. İdeoloji bu anlamda daha çok idare edilenlerin arasında yaygın, yönlü fakat sınırlı, belirsiz fikir kümelerinden meydana gelir (Mardin, 2010, s. 16; Mardin, 2003). Bonaparte'ın sahip olduğu diktatörlük serüveni de aslında edindiği fikir kümelerini uygulama biçimidir. Kendisini 18.Brumaire Darbesi (19 Kasım Darbesi) sonrası sınırsız güç ve tek konsol ilan ettikten sonra, bir anlamda da Fransız Devrimi'nin de sonunu getirmiştir. Dolayısıyla ideolojik yapılanmanın karşılığı, diktatörlük olarak karşımıza çıkmıştır ve bu da ancak yanlış bilinç olarak tanımlanabilir.

Aslında Bonaparte'ın sonrasında ortaya çıkan diktatör sürunceme kendisini ideoloji olarak veya yanlış bilinç olarak tanımlasa da haksız değildir, çünkü Marx da, benzer şekilde bir tasvir çiziyordu. 18.Brumaire'da, Napoléon'a dair söyleyeceği her sözü söyleyen Marx, ideolojinin tekil olarak biçimlenmesinden bahsediyordu. Marx'a göre insanın etrafında ne varsa (din, kültür, sanat, vb.) işte o bütünsellik olarak var olanın tekillik biçiminde kavranabilmesi, ideolojinin kendisiydi (Marx, 2000, s. 213) çünkü Marx'a göre ideoloji tarihsizdi (Marx-Engels, 2018). Dolayısıyla, en başından itibaren yaptığımız tartışmalarda geldiğimiz nokta şu olmalı; ideolojinin ne zaman ortaya çıktığına dair literatürde tartışmalar vardır ama idea-loji kavramsallaştırmasının belki de düşünce biçiminin şekillendiği ve Platon'un ele aldığı idealar dünyasının birer yansıması olduğudur. Çünkü Platon'un ortaya koyduğu idealar evreni de aynı zamanda düşünce dünyasının "iyiye" doğru bir yönelimiydi. Hatta "doğruluk tek bir insanda varsa bütün inşalarda da vardır" ifadesi, yönelime dair en net kanıtı ortaya koyuyordu (Platon, 2019, s. 58-59). Sonrasında yapılan tartışmaların Platon'a bir dipnot olarak yansıyacağını söyleyebiliriz ama ilk cümlemizde de belirttiğimiz gibi ideolojinin, özellikle sanayi devrimi ile şekillendiğini dikkate alırsak ve sınıfsal farklılıklar sonucu düşünce veya fikir uyumsuzluğu neticesinde tekil yaklaşımların artması, bizi ideoloji kavramının görünürlüğüne götürmektedir. Bahsi geçen sağ ve sol taraftarlığı da, vurgulamaya çalıştığımız bütünlüğe karşı tekilliğin bir sonucudur veya tekil kavranış biçimidir. İşte bu sebepten sonraki süreçte Durkheim'in sol eli ne kadar Bourdieu imgeleminde dolaşacaksa sağ eli de o kadar Ziya Gökalp imgeleminde dolaşacaktır. Çünkü Bourdieu toplumsal düzel içinde liberal solun argümanlarını sosyolojisinde daha fazla kullanırken ve bunu da Durkheim'ci bir toplumsallaşma modeli olarak benimserken, Gökalp da bir o kadar Durkheim'ci modeli, toplumsal bütünselleşmenin ve millet olabilme hasletinin dikotomisi olarak kabul etmiştir. Peki nasıl?

2. Durkheim ve Bourdieu

Durkheim ve Bourdieu arasındaki ilişki aslında Emrah Göker'in Durkheim'in Sol Eli: P. Bourdieu'nün Muhalefeti başlıklı makalesinde ele alınmış ve Durkheim'in devlet veya millet söylemlerinin, Bourdieu'nün refah devleti ile karşılaştırmasına gidilmiştir (Göker, 2001). Göker makalesinde "Bourdieu'nün 'devletin sol eli' dediği refah devletinin toplumsal-politik birikimine olumlu olarak yaklaşması anlamlı oluyor. Elbette ki Durkheim, politik örgütlenme için devlet içindeki farklı gruplar arasındaki bağları güçlendirecek korporatist³ (Parla, 2006) bir model önerirken tamamen ulus-devletin hudutları içinde düşünüyordu ve sık sık, örneğin vatanseverliğin faydalarından bahsederken, milliyetçi bir çizgiye kaymıştı. Bourdieu için ise ulus-devletin

³ Korporatizm, sınıf çatışması yerine sınıflar arasında işbirliğini savunduğu için, klasik liberalizm ve Marksizmin yükselişine yanıt olarak 1850'lerde gelişen bir pratik uygulama biçimidir. Bkz: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Korporatizm>, erişim: 23.09.2024.

toplumsal ve politik haklarını koruyan, ortaklıkları destekleyen, pazar güçleri üzerinde denetim mekanizmalarını sağlayan ve kamu hizmetleri ile kurumları aracılığı ile bireysel kâr hesaplarının hakimiyetine direnen özelliklerini savunmak enternasyonalist bir tavır: Bankacıların Avrupa'sına ancak Avrupa bazında direnebilir" (Göker, 2001, s. 236).

Göker'in üzerinde durduğu olgu, aslında Durkheim'in kurumsal işleyişin temeli yerleştirdiği ahlak kavramı ile toplum olma bilincinin her ne kadar güçlenmiş olsa da aslında kurumsal anlamda (Bourdieu'nün açtığı alana atıf yaparak) toplumun refah seviyesinin yükselmesi ile sosyal refah devletinin gereklerinin yerine geldiği, tezidir. Durkheim, özellikle *Toplumsal İş Bölümü* çalışmasında bu tezleri iyi işleyen refah içindeki toplum düşüncesine bizleri götürür. Öyle ki sosyal politika, son kertede toplumun esenliğini sağlar ve organik dayanışma toplumlara nihai anlamda sosyal politikanın dahi evrimleşmiş olduğuna işaret eder (Durkheim, 2014). Elbette önemli olan uzmanlaşma sürecidir, çünkü Durkheim'a göre iş bölümünde uzmanlaşma ile birlikte refah yükselir, işleyiş profesyonelleşir ve yoksula, yaşlıya veya ihtiyacı olan bireylere verilen hizmetlerdeki kalite artar. Bireyin önemi ve rolü de işte bu, mevcut düzen ve gelişim içinde önem kazanır, yani birey aslında toplum için vardır ve bizi sonraki bölümde ilgilendirecek olan Ziya Gökalp'in, Bourdieu karşısındaki nihai zaferi de burada ortaya çıkacaktır. Lakin öncelikle Bourdieu ve Durkheim ilişkisine değinmek faydalı olacaktır.

Elbette Bourdieu'nün en önemli kavramsallaştırması habitus-sermaye ve alan üçlüsüdür (Palabıyık, 2011). Bu kavramlar aslında Bourdieu'nün temel sosyolojisini ortaya koyar fakat devlet ile alakalı söylemlerinde Bourdieu daha sentezcidir ve eklektik ilerler. Durkheim her ne olursa olsun toplumu ayrı bir tarafa ikamet ettirir ve onu, sonraki adımlarında teker teker kullanır. Toplumdan devlete veya devletten topluma geçiş yaparken sürekli bir uyum ve düzenden bahseder. Devletin, toplumun düzenini sağlamak için önemine vurgu yaparken bir taraftan da toplumun işleyiş ve işbölümü düzenini ön plana çıkararak, devletin varlık ve devamına sosyolojik açıdan katkı sağlar. Tabi ki toplumu bir arada tutan önemli öğelerden biri dindir, gerçi Durkheim dini, kutsal bir şemsiye olarak kabul etmez ve sivilleştirir (Durkheim, 2005, s. 17). Sivil din, toplum içindeki bireyler arasındaki dayanışmayı sağlayan en önemli öğedir ve toplumun kutsallaştırdığı bir somutluğa dönüşmüştür. Buna en basit örnek totem kavramı ve içerdiği kutsal içkinliktir. Durkheim, bu içkinliği aslında dinin, toplumsal boyutunda arar, ona göre bu ancak ahlak kavramı içerisinde şekillenir ve ahlaklı birey, toplum için ideal bireydir (Durkheim, 2020). Ahlak kurallarına uyan birey, toplumsallaşacaktır ve toplum da işlevsel açıdan sorun yaşamayacaktır. Tam burada Durkheim, farkında olmadan toplumsal düzeni sağlarken aslında devletin varlığının da garantörlüğünü üstlenmektedir. Çünkü, ahlaki anlamda tüm kuralları yerine getiren toplum, devlet için en önemli güvencedir ve toplum ile devlet arasındaki ilişki özellikle vatan sevgisi ve milliyetçilik üzerinden ilerler. Böylece toplumdaki sosyal dayanışma açığa çıkar ve güçlenir. İleri sayfalarda değinileceği gibi Ziya Gökalp'in çıkış noktası da burası olacaktır ama Bourdieu'nün üzerinde durduğu nokta milliyetçilikten ziyade sosyal dayanışma ve işlevsellik arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak, devletin toplumsal dayanış ve uyuma sağladığı hediye. Bourdieu'ye göre böylesi toplumsal dayanışma kodlarının güçlendiği bir süreçte devlet, sosyal refahı daha da artırmayı önemsemekte ve belki de önemli bir görev olarak kabul etmektedir (Ayyıldız, 2022, s. 272). Çünkü devletin istediği, sosyal dayanışmanın ve uyumun güçlü olduğu toplumsal bütünleşmeyi korumaktır. Bu sebepten yatırımlar ve kalkınma hamleleri, mevcut düzenin daha da güçlenmesi için önemlidir.

Kısaca hatırlamak gerekirse özellikle 19.yy'de sanayi devrimi ve modernleşmenin etkisiyle bireysellik ve bencillik önemli oranda toplum içerisinde güçlenmeye başlamıştı. Geride kalan değerlerin 'ahlâken' güçlenmesi ve geri getirilmesi gerekiyordu. Yani ahlaki yaşam ilkelerine kolektif ve bütünsel olarak bağlılık şarttı ve açıkçası bu Bourdieugil değil Durkheimgil bir projeydi. Bourdieu'nün vurguladığı esas nokta ise tüm kapitalist ve neoliberal politikalar karşısında toplumun refahını koruyacak devletin, sosyal refah devleti olabilmesiydi. Çünkü Bourdieu, toplum ile devlet arasındaki ilişkiyi 'refah' üzerinden kodlamıştı ve refah devleti, sosyal politikalar ile bu düzeni sürdürebilirdi. Dolayısıyla Durkheim'in ahlaki tutumu yerine

Bourdieu'nün refah devleti üzerinden yapılan okuma, bizleri Durkheim'in sol eline yani, sosyal kavramı üzerinden analiz yapan Bourdieu'ye götürüyordu. Durkheim, toplumsal bütünlüğün anahtar kelimesini keşfetmişti ve bu kelime ekonomi odaklı bağlama sahipti. Aslında Marx'tan yola çıkan ve ekonomi temelli okuma yapan Bourdieu'nün, devletin yatırımlarını sosyal olarak tanımlaması da sosyolojinin bir parçasıydı. Çünkü devleti sosyal olanı ancak topluma dair yaptıkları ile açıklayabilirdi. Mesela Bourdieu, *Devlet Üzerine* isimli çalışmasında konut yardımı tartışmasını (Bourdieu, 2015, s.39) yine bu bağlamda ele almıştı. Konut yardımının toplumsal bir yönünün bulunduğu ve toplumu ilgilendiği için refahın yükselmesi ile ilişkili olduğunun altını ısrarla çizmişti. Sadece bu değil sosyal güvenlik bileşkesini de yine bu bağlamda kullanmış ve bunu politik olan faaliyetin sosyal refaha dönüşümü olarak açıklamıştı (Bourdieu, 2015, s. 83). Dolayısıyla Bourdieu, Durkheim'in toplumu bir arada tutan, huzuru sağlayan ama aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendiren niteliğinin sağlanmasına atıf yaparak Durkheimci çizgiden ayrılır ve konuyu sosyal refaha ve belki de Sol'un izlediği kalkınmacı politikalar bağlamında ele aldığı için getirir. Sol'un konumlandığı alan ise neoliberal politikalar bağlamında ele alırken refah devleti ile alakalı şüpheye düşer, toplumsal dayanışma ve gelişmişliğin artmasını sağlayan devletin, refah devleti mi yoksa denetim devleti mi olduğunu zihninde netleştiremez. Burada müphemliğin olduğunu söyler ve devam eder "devlet, ne kadar iyi hizmet verirlerse o kadar iyi denetlerler" (Bourdieu, 2015, s.176).

Durkheim'in da, refah meselesi ile alakalı olarak iş bölümünün üzerinde durması tesadüf değildir. Çünkü o, iş bölümünün sosyal sorunları çözebilen refah içindeki toplum düşüncesini yansıtır. Yani iş bölümü süreci ile refah devletinin gerekleri yerine getirdiği anlaşılmalıdır. Belki de Bourdieu burada Durkheim'a eşlik etmiştir, her iki düşünür de toplumsal düzenin en doğru ve sürdürülebilir biçimde devam etmesinden yanadır. Elbette bir farkla; Durkheim maddi gerekçeleri daha az ele alır ve dayanışma duygusunu sürece entegre eder. Sosyal politikalar ile toplumsal zeminin refaha kavuşması neredeyse Durkheim'ı doğrular niteliktedir. Durkheim'in bahsettiği mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişin esasları da yine refah toplumuna atıf yapar. Çünkü organik dayanışmanın olduğu toplumlarda en alt kesimlerde yer alan toplumsal sınıfların, devletin eli ile refah düzeyinin yükseltilmesi mümkündür. Durkheim'a göre iş bölümü nüfus yoğunluğunun artışı ile yakından ilgilidir ve uzmanlaşma ancak burada başlayabilir (Durkheim, 2014). Dolayısıyla refah devletinin gerekleri ancak organik toplum modeli ile sağlanabilir. Bourdieu da benzer fikirdedir, ayrıştığı nokta neoliberal sürecin etkisinin daha fazla oluşudur. Halbuki, refah devletinin temel gereksinimi sosyal politikalara yapılan yatırımlardır (Şanlıoğlu, 2011). Fakat yatırımların nasıl işletileceği veya işlevselleştirileceği de oldukça mühimdir, tam burada Durkheim önem kazanmaktadır. İş bölümü ve uzmanlaşma vurgusunun öne çıktığı organik toplum modeli, aslında Bourdieu'nün, refah devletinin kökenidir. Devletin, sosyal politikalara yaptığı yatırım ve uzmanlaşmış iş bölümü ile sürecin getirdiği refah, sol ve kalkınmacı anlayışa yakındır. Bu sebepten, Bourdieu, Durkheim'in sol tarafını temsil edecek mahiyettedir. Buna rağmen Bourdieu her defasında sol el devletin, her daim gözetim altında olduğunu vurgular (Bourdieu, 2015, s. 438) ve refah devleti felsefesinin yeniden ele alınması gereği üzerinde durur. Çünkü Bourdieu'ye göre devletin sağ eli sol elin yaptıklarından haberdar değildir. Bourdieu, vatandaşların umutsuzluğunu, devletin kendisinden beklenen ve yükümlülüğünü taşıdığı devlet konutu, devlet radyo ve televizyonu, eğitimi ve diğer alanlardan çekilmesine bağlamaktadır (Bourdieu, 2006, s.11-12). Bourdieu'nün maksadı, ideologların ortaya koyduğu ve sol el devletin karşısında olan yıkımı durdurabilmek veya en azından önleyebilmektir. Bu tartışmalardan ortaya çıkan sonuç ise Durkheim'in, Bourdieu öncesinde ifade ettiği düşüncelerinin Bourdieu tarafından yeniden işletilerek neoliberal politikalara entegre edilme gayretidir. Buraya kadar Bourdieu ile Durkheim arasındaki sentezi analiz etmeye çalıştık ve elbette bu geçerli ve uygulamada olan bir hakikattir ama etkililiği elbette tartışılabilir. Buna karşın Durkheim ve Gökalp arasındaki çizginin nasıl olduğu veya Bourdieu ile nerede ayrıştığı, sağ el veya sol el tartışmasını daha da netleştirecektir.

3. Durkheim ve Gökalp

Ziya Gökalp'in, Durkheim'dan yola çıkarak vurguladığı ana olgu toplumsal dayanışma analizidir ve bu dayanışmanın, sadece toplumun değil devletin de garantisi olabileceği üzerinde ısrarla durur. Aslında Gökalp'in, Durkheim ile tanışması *Toplumsal İş Bölümü* adlı çalışmasını okuması ve sonrasında *Dinin İctimai Hizmetleri* çalışmasını yazmasıyla başlamıştır. Bu çalışmasında Gökalp, din olgusunun toplumu bir arada nasıl tutabileceği ve toplumsal dayanışmayı nasıl sağlayacağını analiz eder (Gökalp, 1981). Burada Gökalp'in maksadı, Durkheim sosyolojisinin, Türk toplumu için kullanışlı olduğunu fark edip revize ederek, uygulamaktır. Durkheim, dinin toplumsallaştırıcı rolünü özellikle kabile toplumlarında görür. Klan adını verdiği kabilelerin, totem üzerinden bir araya gelişleri ve totemi kutsallaştırmaları, toplumsal dayanışmayı sağlayıcı ana aktördür (Durkheim, 2005). Totem, bizzat halk tarafından kutsallaştırılan bir niteliğe sahiptir ve klanlar, bu kutsal obje etrafından birliklerini korurlar. Daha doğrusu toplumsal düzen ve dayanışma bu olgu üzerinden işlevsel hale gelir. Gökalp de, benzer sürecin özellikle İslam üzerinden elde edildiğini ileri sürer ve Türk dinleri arasında İslam'ın niteliği üzerinde durur (Gökalp, 2007). Gökalp'e göre İslam, politik alana dahil olmamış ve diğer dinler gibi politik olanı yönetmemiştir (Gökalp, 1982, s. 205). Yine Gökalp, diğer dinlerin, Durkheimcı anlamda yeterli düzeyde iş bölümüne sahip olmadıkları için uzmanlaşmaya elverişli olmadığını altını çizer. Açıkçası Gökalp, İslam öncesi dinlerin daha çok ilkel oldukları üzerine durur ve Türklerin ilerlemesinin İslam dini ile hızlandığını söyler, çünkü Gökalp'e göre İslam, bireye uzmanlaşma ve işini daha iyi yapmayı emreder. İslam öncesi inançların sadece düşünsel olduğunu belirten Gökalp, bu dinlerin kitabi bir yönünün bulunmadığını altını çizer lakin İslam, Gökalp'e göre kitabi bir dindir ve bu sebepten Türklere farklı alanlar sunar. Bu alanlar arasında Türklerin, kavimden milli bir topluma geçişine izin veren bir din olarak İslam, toplumsal dayanışmanın kodlarını da taşır. Diğer dinler, milletleşmenin önündeki engel olarak tanımlanır Gökalp tarafından ve toplumların ıslah edilebilirliği İslam ile açıklanır (Gökalp, 1976, s.86). Gökalp, milli bir toplum içinde iş bölümünün ayrılması gerektiğine inanır ve Durkheimcı atıfla, milli toplumlarda uzmanlaşma olması gerektiğini ifade eder.

Gökalp'e göre toplumsal işlemler birbirinden ayrılmalıdır ve milli toplum olabilmek için de uzmanlaşmaya ihtiyaç vardır. İslam öncesi dinler buna izin vermemektedir çünkü hem yazılı değildir hem de iş bölümünün ayrışması ancak İslam ile mümkün olur. Durkheim, toplumları mekanik ve organik olarak nitelendirirken, Gökalp böyle yapmaz. Kavimlerin, millet aşamasına geçişleri ancak İslam gibi bir din ile mümkün olur, çünkü İslam diğer dinler gibi politize olmamıştır. Ulus devletin en önemli niteliği de budur ve ulus devletten önceki toplumlarda din, hayatın her anında ve özellikle de siyaset alanında politize olduğu için millet olmanın uygunluğunu ortadan kaldırmıştır. İslam öncesi Türk dinleri kitabi olmadığı için yöneten ile yönetilen arasında bir yerde düzen belirleyici içkinliğe sahip değildir (Gökalp, 1981).

Durkheim, İslam'ı toplumu bütünleştiren ve millet haline getiren bir bağlam olarak algıladığı için, Durkheim'ın ahlak öğretisini aşar. Dinin bütünleştirici rolü, aynı zamanda millileştirmenin de araçsal aygıtı haline gelir. Durkheim, totemin bütünleştirme yanında siyasal olanı örgütlenme ve toplumun bir parçası haline getirmesini vurgularken; Gökalp böyle bir şeyden bahsetmez. Toplum kurucu rol ancak ve ancak İslam'da mümkün olur. Hâlbuki totemin de toplum kurucu rolü mevcuttur lakin Gökalp, bunu önemsemez ve bahsetmez. Her iki düşünür de dinin, toplumsal dayanışmayı artııcı rolü üzerinde durur fakat temel farkları, dinin siyasal alandaki etkisidir. Durkheim, dinin aynı zamanda siyasal ve toplumsal anlamda ciddi etkiye sahip olduğunu hatta toplumu bir arada tutan nitelikleri daha da güçlendirdiğini ifade eder. Gökalp ise bunların yanında dinin, aslında milli düşünceleri daha da perçinleştirdiğini, böylece dinin inşa edici rolü sebebiyle siyasal alana müdahil olabileceğini belirtir; bu alan milliyetçilik ve vatan sevgisidir. Durkheim'ın milliyetçi rolü ise 3.Cumhuriyet'ten başlar ve yeni savaştan çıkmış bir toplumun ana sığınağı da dindir. Gerçi bu dine sivil din de denilebilir çünkü gücünü vatanseverlikten almaktadır. Bu tür milli duygular hem toplumsal dayanışmayı sağlar hem de toplumu bir arada tutan olguları besler ve güçlendirir. Bu sebepten Gökalp, Durkheimcı bir yol izlemiştir. Ayrıldığı nokta ise siyasal olmayan Durkheimcı bir din okumasıdır.

Siyasal olmayan bir dine olan vurgu Gökalp için hayati önemdedir çünkü Gökalp, ancak siyasal olandan uzak olan din tanımını, birleştirici rolü üzerinde durulabileceğini söyler. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi devletin sosyal kalkınma düzeyindeki rolü her ne kadar milletin refahını sağlayarak bütünleşmeye doğru telkinler veya işaretler ortaya koysa da savaştan yeni çıkmış bir toplum için (ve belki de şu an için) kalkınmadan ziyade birliği sağlayacak olgunun ne olacağına dair düşünüş biçimi, yolu din olgusuna çıkarmaktadır. Gökalp'in, sanayileşme döneminde yaşadığını düşünürsek belki düzlemsel bağlamda fikir telakkilerinin revize edilebileceğini konuşabiliriz lakin konu birlikse, din en güçlü tutkal görevini görecektir. Tabi ki Gökalp, bu tutkalın ancak doğru şekilde kullanılmasından yanadır, bu sebepten siyasal olanın ötekileştirilmesinden ısrarla bahseder. Mesela bu sebepten, önceki Türk kavimleri için dinin birleştirici rolünü önemsemez çünkü mevcut durumda iş bölümünün gerçekleşemeyeceğini düşünür. Siyasal olandan uzak olan inancın, Bourdieu'nün üzerinde durduğu refaha dönüşebilmesini iş bölümü ve uzmanlaşmaya bağlayan Gökalp, elbette bu niteliği Durkheim'dan alır. İş bölümü ile birlikte gelen uzmanlaşmanın toplumsal dayanışmayı daha da artıracığına dikkat çeken Gökalp, dinin toplumsallaştırıcı yönüne de atıf yapar. Ona göre İslam'ın kitabi bir din olması, toplumsal birliği ve dayanışmayı sağlayan en önemli esastır. İslam'dan önceki Türk toplumlarında bu devamlılık görülmediği için bir külliyata sahip olan İslam'ın, birliği kurabilmesindeki en önemli başarı sebebi budur, yani yazılı olmasıdır.

Din ve millet bilinci diyalektiği ile Gökalp, Durkheim'ın birleştirici inanç rolünü pekiştirir. Din hem toplumsal birlikteliği sağlar ve güçlendirir hem de toplumsal olanın dışında kalarak devamlılığının esasına dair atıf yapar. Yani din, toplumsal dayanışmaya içkindir ama toplumun işlevselliğini sağlama zorunluluğuna dair içkin değildir. Sınırları bellidir ama bu sınırlar, toplumsal dayanışmanın emniyet supabı gibi işlev görür (Gökalp, 1976). Tabi Durkheim, toplumsal dayanışmanın devamı için illa olgusal ayrımların olması gerekliliği vurgulamaz ama Gökalp için durum tam tersidir. Durkheim'deki organik ve mekanik ayrımı, Gökalp'te kavim ve devlet ayrımına denk gelir lakin içerikleri ve içkinlikleri farklıdır. Birbirlerini besliyor olsalar dahi, Gökalp için olgular arası ayrım gereklidir. Durkheim gibi geçiş aşamasındaki toplumsal dayanışma kodlarını pekiştiren olguların da kendi iç işleyişlerinde geçiş sağlaması Gökalp'te karşılık bulmaz. Çünkü Durkheim'de bu olgular iç içedir ve organik toplumdaki mekanik topluma geçişte hatlar keskinleşmez, Gökalp ise tam tersi dinin alanını netleştirir, siyaseti ayırır ve millet olgusunu özerk hale getirir. Din, milletleşme olgusuna katkı sağladıktan sonra köşesine çekilmek ve özerk olmak zorundadır (Gökalp, 1977, s.9-11; Durkheim, 2020, s.75-81).

Burada yola çıkan Gökalp'in, kavramlar arasında kurduğu bağ önemlidir ve Gökalp, çağa uymayı, Avrupa'dan bilimselliğin alınması gerekliliği olarak tanımlar. Dolayısıyla millet olma bilincini ve milletin devletleşme sürecini asla Avrupai bir tarzda benimsemez (Gökalp, 2010, s. 11). İslamcılık ile Türklük arasında kurduğu bağ, tam anlamıyla Durkheim'ın sosyolojisine oturur lakin Durkheim'ın dine dair toplumun içkinliğine yaptığı vurgu Gökalp'te bulunmaz. Gökalp, dini tamamlayıcı bir unsur olarak görür ve sentezlediği millet ile Avrupa sömürgeciliğine karşı da bir referans olarak sunar. Gökalp, burada aslında Bourdieu'ye de cevap vermiş olur; çünkü bu sentez sadece Avrupa devletlerinin sömürsünden kurtulmayı değil aynı zamanda iktisadi ve ahlaki yükselmeyi de sağlayacak bir realitedir (Gökalp, 2010, s.66).

Sonuç: Diyalektiğin Kazanan Tarafı Olarak Ziya Gökalp

Durkheim'ın, toplumsal dayanışmayı belirleyen temel aktör olarak alındığı ve hem Bourdieu'nün hem de Gökalp'in değerlendirildiği çalışmamızda, güncel toplumsal değerler üzerinden yapılan tartışmaların daha çok Gökalp yanlısı olduğu söylenebilir. Çünkü Gökalp'in sosyolojik perspektifi din ve vatan sevgisi üzerinden oluşan denklemi daha iyi analiz ederken, Bourdieu'cü refah söylemi yerini neredeyse Gökalpçi tartışmalara bırakmış görünüyor. Elbette günümüzdeki gelişmelere bakıldığında yükselen milliyetçilik olgusu ciddi anlamda taraftar bulmuş hatta demokrasinin beşiği olduğu iddia edilen Avrupa ülkelerinde dahi siyasal bağlamda

tercih edilmiştir. Avrupa ülkelerinde son seçimler (Fransa, İtalya, Hollanda, vb.) birçok milliyetçi siyasetçinin siyasal arenada yer bulmasına sebep olmuş lakin oy verenlerin, oy verme sebepleri farklılaşmıştır. Özellikle göçmen siyaseti üzerinden yapılan vurgular belirleyici olmuş ve hemen hemen her ülke, göçmen politikasının siyasal arenaya yansımaları üzerinden tercihler ile karşılaşmıştır. Ülkemiz için de geçerli olan bu durum, seçmenden az oy alınmasına rağmen bazı partileri kilit tercihlerin anahtarı olarak siyasal arenaya sunmuştur. Toplumdaki bu tercihler yukarıdaki tartışmalar bağlamında Gökalp'i bir adım öne çıkarıyor. Çünkü Gökalp'in toplumsal dayanışma üzerinden ortaya koyduğu model ister istemez milliyetçiliğe doğru evrilen bir metod izlemektedir. Gökalp, her ne kadar ulus devletlerin kuruluş yıllarındaki siyasal jargona göre Durkheim'cı bir yorum üretmiş olsa da, aynı yorumun revize edilmiş hali günümüzü analiz etmek için de geçerli gibidir.

Doğu Avrupa'da yaşanan Rusya ve Ukrayna savaşına ek olarak İsrail'in izlediği zalim ve katliamcı politika, devletlerin refah kavramı ile toplumsal dayanışmanın çok da alakalı olmadığını ortaya koymuştur. Her iki durum, toplumsal dayanışma kodlarında dine veya kimliğe atf yapmaktadır. Buna karşın bölgemizdeki birlikteliğin ve özellikle son yıllardaki siyasal durumun millet olma bilinci üzerinden inşa edildiği açıktır. Irak ve Suriye'de yaşanan gelişmeleri ele aldığımızda, devlet refah politikalarını canlandırırsa dahi güvenliğinin birkaç adım daha ileride olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yukarıdaki tartışmalar bağlamında her ne kadar Fransız sosyolog Bourdieu, devletin refah politikaları ile dayanışmanın kodlarını ürettiğini iddia etse de, Gökalp'in dayanışmayı Durkheim'cı tavır ile inşa etmiş olması daha işlevseldir. Elbette her devlet, Gökalp'in belirttiği gibi toplumsal dayanışması güçlü kodlarla beslenmiş toplumlardan oluştuğunda güçlü olur veya güçlenir. Bunun anlamı, o toplumdaki uzmanlaşma ve iş bölümünün artmış olmasıdır. Zaten, günümüzde bunu başarabilen devletlerin veya toplumların birçok seviyede üst düzey hamlelerinin olduğu net olarak anlaşılabilir.

Bourdieu'nün ve Gökalp'in, Durkheim üzerinden okumasını yaptığımız çalışmamızda günümüze değin süren tartışmaların bitmeyeceğini elbette biliyoruz lakin her iki sosyoloğun da, Durkheim sosyolojisine olan katkısı paha biçilemezdir. Bourdieu, özellikle Cezayir üzerine yaptığı çalışmalarda elde ettiği kalkınma, neo-liberal ve refah politikaları bağlamında bir çare ararken; Gökalp yeni kurulan bir devletin modelini belirlemek ile yükümlü kalmış ve ulus devlet modeline sağlanacak meşruiyeti Durkheim'in toplumsallaşma dayanışma ve diğer olgular ile kurduğu diyalektik ile başarmıştır. Doğrusunu söylemek gerekirse, güvenlik politikalarının daha baskın olduğu ve bölgesel çatışmaların arttığı günümüzde ise mevcut sosyolojik tahayyül Bourdieu'nün analizlerinden ziyade Gökalp'çi çizgiye yakın görünmektedir. Bu da, Durkheim'in sol eli olarak P. Bourdieu karşısında Z. Gökalp'i daha güçlü ve kabul edilebilir olarak çıkarmaktadır. Çünkü Bourdieu'nün, yerleşmiş doğruları yıkıcı şekilde ele alması, sorgulaması ve uyuşmayı reddetmesi ile yeniden üretime işaret etmesi bireysel ve sosyal refahın gelişmesinde önemli oranda katkı sağlamış görünse de, son tahlilde Gökalp'in kurduğu diyalektik (din-toplumsal dayanışma ve devlet) baskın ve zorunlu bir ağırlık olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Ayyıldız, A. A. (2022). Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi Işığında Sosyal Çalışmayı Anlamak. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 261-284.
- Bolay, S. H. (2009). *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bourdieu, P. (2006). *Karşı Ateşler*, (Halime Yücel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015) *Devlet Üzerine*, (Ali Sümer, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Durkheim, E. (2005). *Dinî Hayatın İlk Biçimleri*. (Fuat Aydın, Çev.). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Durkheim, E. (2014). *Toplumsal İş Bölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınları.
- Durkheim, E. (2020). *Ahlak Eğitimi*. (Hüsen Portakal, Çev.). İzmir: Cem Yayınevi.
- Gökalp, Z. (1976). “İcma-İ Siyasi İ'tizal-İ Siyasi”. *Makaleler I*. Haz. Ş. Beysanoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Gökalp, Z. (1977). “Bir Kavmin Tedkikinde Takib Olunacak Usul”. *Makaleler III*. Haz. M. O. Durusoy. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1981). “Dinin İctimai Hizmetleri II”. *Makaleler VIII*. Haz. F. R. Tuncor. (54-58), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). “Tarih Usulünde An'aneler”. *Makaleler VII*. Haz. Dr. M. A. Çay. (58-66), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2007). “Türk Töresi”. *Ziya Gökalp Kitaplar*. Haz. M. S. Koz, vd. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökalp, Z. (2010). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, İstanbul: Alter Yayınları.
- Göker, E. (2001). Durkheim'in Sol Eli: P. Bourdieu'nün Muhalefeti. *Praksis*, (3), 228-251.
- Mardin, Ş. (2003). *İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2010). *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2000). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, (Sevim Belli, Çev), Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K.- Engels, F. (2018). *Alman İdeolojisi*, (Olca Geridönmez, Çev), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, H. S. (1993). *İnsan Felsefesi Açısından İdeoloji*, İstanbul Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye” ve “Alan” Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*(62), 1-21.
- Parla, T. (2006). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Platon, (2019). *Devlet*, (M. A. Cimcoz, Çev), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Söylemez, B. (2021). *Platon ve Hegel'de Diyalektik*, İstanbul Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Şanlıoğlu, Ö. (2011). *Sosyal Refah Devletinin Dünü, Bugünü Ve Geleceği: Almanya Örneği*. Ankara: Detay Yayıncılık.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50